

Гуменюк А.Г., * Денисенко К.Ю.**

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ЗАГАЛЬНОЄВРОПЕЙСЬКОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРОСТОРУ: МІСЦЕ УКРАЇНИ

The article covers the issues of Ukraine's integration into the European humanitarian space. The authors focus their attention on education, culture and information as the most important factors of integration.

Key words: integration, Europe, education, culture, Ukraine, European Union, information.

У статті розглядаються питання інтеграції України в загальноєвропейський гуманітарний простір. Автори зосередили свою увагу на освіті, культурі та інформації, які є найбільш важливими факторами інтеграції.

Ключові слова: інтеграція, Європа, освіта, культура, Україна, ЄС, інформація.

В статье рассматриваются вопросы интеграции Украины в европейское гуманитарное пространство. Автора сосредоточили свое внимание на образовании, культуре и информации, которые есть наиболее важными факторами интеграции.

Ключевые слова: интеграция, Европа, образование, культура, Украина, ЕС, информация.

1. Окремі аспекти загальноєвропейської гуманітарної інтеграції.

Поряд з політичною та економічною інтеграцією у Європейському Союзі на даний час активно відбуваються й процеси, спрямовані на створення загальноєвропейського суспільства, а відтак і спільного європейського гуманітарного простору. Це означає, що поряд із співробітництвом у політичній, економічній, правовій та інституційній сферах пріоритетності набувають спільні політики неекономічного блоку в європейській освітній, мовній, культурній, інформаційній та інших сферах.

У відповідності з одним з існуючих на сьогодні підходів, ідея об'єднання європейських країн безпосередньо пов'язана з метою подолання так званих «націоналізмів» європейських націй, які стали причиною останніх двох світових війн. Для того щоб більше ніколи в історії не перетворитися на епіцентр світових війн та запобігти будь-яким зіткненням на національному або етнічному ґрунті, Європа повинна була об'єднатись та створити загальноєвропейську спільноту, члени якої б не бачили «чужого» один в одному. Цілком зрозуміло, що для цього такі націоналізми та національні ідентичності громадян європейських держав-націй повинні бути розмитими, а з часом у об'єднаній Європі по-

* кандидат політичних наук, науковий співробітник НДЧ Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

** кандидат політичних наук, молодший науковий співробітник НДЧ Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

винен був бути вихованим такий індивід, який би володів загальноєвропейською ідентичністю, та відчував свою приналежність не тільки до власної нації, а й до спільноти більшої ніж національна - європейської. Заходи, спрямовані на досягнення цієї мети, сьогодні є стрижнем неекономічної, тобто гуманітарної, політики ЄС. Ця ціль є двигуном сучасного процесу формування спільного загальноєвропейського гуманітарного простору та створення спільних європейських ідей, змістів, символів, значень тощо, які повинні об'єднати громадян країн-членів ЄС, та створити спільне європейське суспільство. Нова ідентичність, якою має володіти громадянин об'єднаної Європи згодом отримала назву «європейської ідентичності».

Сьогодні в Україні існує певна плутанина стосовно розуміння понять «європейськість» та «європейська ідентичність». Вона пов'язана в першу чергу з тим, що ці поняття можуть розумітися двояко. Вони можуть означати або ж приналежність до Європейського Союзу, як наднаціонального об'єднання 27 суверенних держав Європейського субконтиненту, які сьогодні претендують на те, аби створити потужне, здатне конкурувати на міжнародній арені політичне об'єднання, або ж приналежність до європейської культури (на протигагу культурам Азії, Африки тощо). Європа як культурний чи географічний регіон не має однозначної межі. Тому питання кордону Європи є часто питанням політичних переконань. З такої точки зору «європейськість» та «європейська ідентичність» є предметом особистого суб'єктивного вибору та уподобань і не пов'язана з Європейським Союзом. В той же час, переважна більшість дослідників вважають, що з введенням громадянства ЄС поняття «європейський», «європейськість», «європейська ідентичність» позбулися свого розмитого описаного вище значення і використовуються у зв'язку з усім, що пов'язано саме з Європейським Союзом та громадянством ЄС. Європейцями є громадянами ЄС, тобто особи, які мають паспорт з надписом «the European Union».

Проведений аналіз ситуації свідчить про те, що не дивлячись на офіційно оголошений євроінтеграційний курс, приєднання України до європейського гуманітарного простору відбувається надзвичайно повільно. Гуманітарна частина Плану дій Україна-ЄС на 2005-2008 рр. передбачала обмежену кількість кроків, які можна було б вважати механізмами створення європейської ідентичності. У зазначеному документі переважали економічна та юридична сторони співробітництва. Співпраці у соціокультурній сфері увага практично не приділялася. Моніторинги свідчать, що навіть мінімально визначене гуманітарне співробітництво залишилося нереалізованим. За оцінками експертів Центру ім. Олександра Розумкова, що зазначені у частині Плану дій Україна-ЄС на 2005-2008, значна кількість запланованих заходів виконані лише частково або не виконані взагалі. Більшість заходів, що позначені як такі, що виконані, обмежуються формальним підписанням різного роду договорів та створенням міжвідомчих комісій. До свого завершення наближаються домовини між Україною та ЄС про створення асоціації - нового посиленого базового договору, який повинен сприяти подальшому всебічному наближенню України до Європейського Союзу в політико-безпековій, торговельно-економічній, гуманітарній, правовій, галузевих сферах, що відповідає довгостроковим національним інтересам України та очікуванню українських громадян.

Зважаючи на вищевикладене доцільним є більш детальний розгляд можливих шляхів розширення співробітництва України з ЄС у гуманітарній сфері, зокрема в сферах формування загальноєвропейського освітнього, культурного та інформаційного просторів.

2. Інтеграція України в європейський освітній простір

Під поняттям «Загальноєвропейський освітній простір» на даний час розуміють інтеграцію систем освіти європейських країн з метою підвищення конкурентоздатності освітніх послуг та забезпечення нагальних потреб сучасного суспільства. Основою формування загальноєвропейського простору вищої освіти на даний час є Болонський процес [1].

Болонський процес (Bologna process) - це міжурядова європейська реформа, що має на меті створення в період до 2010 року так званого «Європейського простору вищої освіти» («The European Higher Education Area» («ЕНЕА»)) [2]. Фундаментальними засадами цього простору є взаємовизнання освітніх ступенів і кваліфікацій, прозорість (зрозумілість дипломів і ступенів через створення спільної триступеневої структури освіти) і європейська співпраця у сфері гарантії якості освіти [3]. Відтак, реформа є сукупністю інструментів гармонізації національних освітніх систем в Європі. Ця реформа має на меті полегшення мобільності студентів, викладачів, знань і технологій в європейських країнах через взаємовизнання університетських дипломів та періодів навчання поміж учасниками Болонського процесу, а також загальноєвропейську гармонізацію принципів та результатів освітніх послуг та підвищення ефективності працевлаштування дипломованих спеціалістів у всіх країнах ЄС. Крім того, як це було зазначено в Стратегії Європейського простору вищої освіти в глобальному аспекті, Європейський простір вищої освіти має бути відкритим до світу, тобто уможливлювати мобільність студентів, дослідників і викладачів, а також сприяти справедливому доступу до якісної вищої освіти [4]. Так, реформа покликана продемонструвати ефективність моделі не тільки для країн-членів Європейського Союзу, а й для нинішніх та потенційних кандидатів на вступ до ЄС (країн західнобалканського регіону та Туреччини), а також для країн-сусідів Союзу (країни Південного Середземномор'я та пострадянського блоку) [5].

Поряд з політичною та економічною інтеграцією у Європейському Союзі на даний час активно відбуваються й процеси, спрямовані на створення загальноєвропейського суспільства, а відтак і спільного європейського гуманітарного простору. Це означає, що разом із співробітництвом у політичній, економічній, правовій та інституційній сферах пріоритетності набувають спільні політики неекономічного блоку в європейській мовній, культурній, інформаційній та освітній сферах.

Україна стала учасником Болонського процесу в 2005 році. Починаючи з травня 2005 року в системі вищої освіти України запроваджено важливі кроки з реалізації положень Болонського процесу та підготовлено План дій щодо їхнього впровадження до 2010 року. Саме цей термін визначений всіма країнами-учасниками Болонського процесу як період створення Європейського простору вищої освіти.

За останній час у системі вищої освіти України успішно здійснено низку важливих практичних кроків з реалізації вимог Болонського процесу та її подальшої модернізації, а саме:

- урядом затверджено новий перелік напрямів освіти, за якими здійснюється підготовка фахівців у вищих навчальних закладах за освітньо-кваліфікаційним рівнем бакалавра, котрий адаптовано до потреб галузей економіки та до європейських вимог;
- прийнято ряд урядових рішень, зокрема, з питань заснування нових академічних стипендій та надання одноразової адресної грошової допомоги випускникам педагогічних спеціальностей вищих навчальних закладів;
- проведено важливі заходи щодо скорочення і упорядкування мережі вищих навчальних закладів, насамперед, подано Кабінету Міністрів України проект постанови

щодо передачі відомчих вищих навчальних закладів у підпорядкування Міністерства освіти і науки України;

- створено модель національної системи кваліфікацій, яка в перспективі гармонізуватиме із системою кваліфікацій Європейського простору вищої освіти;

- запроваджено двохциклову систему підготовки фахівців (бакалавр, магістр), що дає можливість перейти найближчим часом до трьохциклової системи вищої освіти як у Європейському просторі вищої освіти;

- з 2006/2007 навчального року у всіх вищих навчальних закладах України III-IV рівнів акредитації навчальний процес здійснюється у відповідності з рекомендаціями Європейської кредитно-трансферної системи (ECTS);

- розроблено рекомендації та здійснюються організаційні заходи щодо запровадження додатку до диплома європейського зразка (Diploma Supplement);

- розроблено механізми залучення студентської молоді до управління навчальним закладом, контролю якості навчального процесу та реалізації суспільного життя студентів у всіх його проявах.

Крім цього, з часу приєднання України до Болонського процесу було затверджено план дій із забезпечення якості вищої освіти та підготовлено поправки до Закону України «Про вищу освіту» відповідно вимог і рекомендацій Болонського процесу. Україна стала урядовим членом Європейського реєстру із забезпечення якості та було створено робочу групу із розроблення національної рамки кваліфікацій із вищої освіти.

І в подальшому Україна повинна ще зробити чимало «домашньої роботи» у цьому напрямку, а саме: повинна бути розроблена національна рамка кваліфікацій, що узгоджується із загальною рамкою кваліфікацій ЄПВО; запроваджена інноваційна інституційна структура, трициклова система і спільні ступені; запроваджені програми для іноземних студентів, що узгоджуються із структурованими університетськими програмами Європейського простору вищої освіти; розроблені національні рамки кваліфікацій впродовж життя; створені механізми визнання попереднього навчання; запроваджено додаток до диплома європейського зразка формату EU/CoE/UNESCO; повинні створюватися національної агенції із забезпечення якості відповідно до вимог Європейської мережі із забезпечення якості (ENQA); поліпшитися зовнішня і внутрішня мобільність; повинна забезпечуватися портативність студентських грантів і позик; справедливий доступ до вищої освіти; повинні розроблюватися програми з врахуванням вимог працедавців; надаватися сприяння культурним цінностям і демократичним ідеалам тощо.

На сьогодні також передбачається й реалізація пріоритетних завдань з модернізації структури вищої освіти України, які є надзвичайно важливими для її подальшого розвитку. Найголовнішим з них є забезпечення якості вищої освіти України, гармонійний розвиток особистості студента, формування не тільки компетентних фахівців, а й високодуховних молодих людей, патріотів України.

Зрозуміло, що всі дії щодо модернізації вищої освіти можуть бути позитивними, якщо будуть знаходитись у правовому полі. Зрозуміло і те, що наша законодавча база – Закон України «Про вищу освіту» [6] починає поступово відставати від потреб вищої освіти, економіки та суспільства і рано чи пізно почне уповільнювати самі освітні реформи. Тому модернізація структури вищої освіти України вимагає й змін у системі законодавчого і нормативно-правового регулювання вищої освіти з урахуванням вимог європейської системи стандартів та сертифікації, які сприятимуть розвитку національних культурних цінностей, демократії і гуманізму як основних чинників функціонування громадянського суспільства.

Формування національної системи кваліфікацій вищої освіти, яка гармонізуватиме із системою кваліфікацій Європейського простору вищої освіти, сприятиме подальшій її сертифікації в європейських та світових структурах. Це, в свою чергу, забезпечить взаємне визнання на європейському та міжнародному рівні документів про освіту та навчання, запровадження нового додатку до диплома європейського зразка, конкурентоспроможність випускників на національному та міжнародному ринках праці і надання освіти високої якості. Вирішення цих завдань також сприятиме задоволенню особистісних потреб студентів у здобутті вищої освіти та розширенню їх компетентності, створенню і розвитку належних умов для здійснення інноваційних наукових досліджень та підвищенню мобільності студентів, наукових і науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів.

Модернізація структури вищої освіти передбачає й проведення ряду реформ. При цьому проводити їх необхідно виважено, щоб зберегти національні надбання та запобігти руйнації національної системи вищої освіти. Реформування вищої освіти, по-перше, передбачає оптимізацію мережі вищих навчальних закладів. Сьогодні в Україні підготовку фахівців з вищою освітою здійснюють 920 вищих навчальних закладів усіх рівнів акредитації та форм власності. Вони підпорядковані 28 міністерствам і відомствам, 10 з яких мають у підпорядкуванні лише один заклад. Такої практики немає жодна європейська країна. Аналіз зарубіжного досвіду показує, що у країнах з ідентичними демографічними показниками середня кількість студентів в одному університеті становить, наприклад, в Іспанії – 22 тис., в Італії – 23 тис., у Греції – 14 тис. студентів, у Словенії – 8 тис. студентів, а в Україні – лише 6,5 тис. осіб.

Формування оптимальної мережі передбачає визначення типів доуніверситетських і університетських навчальних закладів. Зокрема, доуніверситетські - професійні коледжі (діючі ПТУ) і коледжі та університетські заклади - університети, академії. У професійних коледжах передбачається підготовка кваліфікованих робітників та фахівців тільки за освітньо-кваліфікаційним рівнем молодшого спеціаліста. У коледжах здійснюватиметься підготовка фахівців за освітньо-кваліфікаційним рівнем молодшого спеціаліста та бакалавра. В університетах і академіях здійснюватиметься підготовка фахівців за освітньо-кваліфікаційним рівнем бакалавра, магістра та доктора, а також підготовка та перепідготовка наукових, науково-педагогічних працівників шляхом їх навчання в аспірантурі та докторантурі.

По-друге, модернізація структури вищої освіти передбачає й запровадження національної системи кваліфікацій, що узгоджуватиметься із напрямками освіти та підготовки Європейського простору вищої освіти.

По-третє, запровадження трьохциклової системи освіти: бакалавра, магістра та доктор філософії (PhD), що є також серйозною проблемою для України зважаючи на традиційне існування в Україні двох наукових ступенів (кандидат наук, доктор наук), а також те, що ці ступені в Україні можна отримати не тільки в університетах, але і в науково-дослідних установах різного підпорядкування.

Модернізація національної системи кваліфікацій також зумовлена й необхідністю забезпечення взаємозв'язку між ринком освітніх послуг та ринком праці, приведення обсягів та якості професійної освіти і навчання у відповідність до потреб роботодавців, підвищення ролі соціальних партнерів, суб'єктів господарювання в реалізації стратегії навчання впродовж життя [7].

Наступними елементами інтеграції України до Загальноєвропейського освітнього простору є її участь в запроваджених ЄК основних освітніх програмах, які спрямовані на

зміцнення академічної мобільності (взаємних обмінів викладачами, студентами, дослідниками, працівниками адміністрації університетів), реформування освіти та більшу інтеграцію освітніх систем країн із середини та з-поза меж ЄС. Серед таких програм ЄК можливо виділити наступні:

1. «Erasmus Mundus» – це міжнародна програма співпраці і мобільності у сфері вищої освіти, яку ініціювала і фінансує Європейська Комісія. Організаційну підтримку впровадження програми здійснює «Education, Audiovisual and Culture Executive Agency». Головною метою програми «Erasmus Mundus» на даний час є підвищення якості європейської вищої освіти і сприяння міжкультурному розумінню через співпрацю із третіми країнами. Конкретніше, в центрі уваги цієї програми знаходиться створення, підтримка і розвиток 1-2 річних міжнародних магістерських програм на базі традиційних європейських навчальних закладів.

2. У грудні 2006 року Європейська Комісія вперше оголосила новий конкурс в рамках освітньої програми «Erasmus Mundus» – Вікно зовнішньої співпраці («Erasmus Mundus – External Cooperation Window»). Як повідомляє Представництво ЄК в Україні, мета конкурсу полягає в зміцненні співпраці між інституціями вищої освіти та в уможливленні обміну студентів, дослідників та академічного персоналу між державами-членами ЄС та країнами, які не входять до Союзу. Україна на даний час входить до числа можливих країн-бенефіціарів програми [8].

3. «TEMPUS» («Trans-European mobility scheme for university studies» – Транс'європейська схема мобільності для університетських студій) – це програма ЄС, спрямована на модернізацію вищої освіти у країнах-партнерах західнобалканського регіону, Східної Європи, Центральної Азії, Північної Африки та Близького Сходу. Програму було засновано 1990 року спеціальним рішенням Ради ЄС. Відтоді її було оновлено кілька разів: «TEMPUS II», «TEMPUS IIbis», «TEMPUS III» та «TEMPUS IV». Україна приєдналася до програми ще 1993 року [9].

4. 30 листопада 2007 року Європейська Комісія оголосила про створення нового фінансового механізму, що сприятиме розвитку обмінів між дослідницькими інституціями ЄС та країн, що не входять до Союзу. Механізм, що має назву «Міжнародна схема обміну дослідницьким персоналом» («International Research Staff Exchange Scheme» - «IRSES»), фінансуватиме взаємні обміни персоналом дослідницьких організацій з держав ЄС та інших країн світу. До числа його бенефіціарів входять 29 країн світу, зокрема й Україна [10].

Зважаючи на те, що відповідальність за надання освітніх послуг в ЄС лежить власне на країнах-членах Союзу, а інституції ЄС виконують тільки допоміжну функцію з координації їх діяльності, важливими передумовами участі України у формуванні Загальноєвропейського освітнього простору є співробітництво з інституціями країн-членів ЄС, які мають змогу надавати освітні послуги закордонним громадянам, зокрема громадянам України. Так, зокрема, такими інституціями у прикордонних з Україною країнах-членах ЄС Республіці Польща та Угорській Республіці є Європейський колегіум польських і українських університетів (Люблін), Центральноєвропейський університет Угорщини, а також Стипендіальна програма Вишеградської четвірки, Стипендіальна програма імені Лейна Кіркланда, Стипендія Польського Уряду для молодих науковців тощо.

Інтеграція України до Загальноєвропейського простору вищої освіти передбачає не лише можливість участі українських університетів в європейських освітніх програмах, подорожей українських студентів до країн ЄС, вивчення мов держав-членів ЄС тощо. Вона також повинна передбачати й розуміння головних принципів, основних засад, на яких ґрунтувалася і ґрунтується європейська освіта.

Підводячи певні підсумки вищевикладеного, можливо зазначити головне, чим є те, що Болонський процес не повинен заважати головному – формуванню самобутності студента. Тому й нам потрібно не просто «інтегруватися» в загальноєвропейський простір, а саме працювати в ньому. Якщо цього не зрозуміємо, постійно будемо наздоганяти Європу.

3. Участь України у створенні загальноєвропейського культурного простору.

Значний потенціал для України відкриває налагодження багатосторонніх культурних зв'язків з Європейським Союзом. Унікальна культурно – історична спадщина дає можливість виходу України на європейський та світовий культурний ринок. Проте, нестача державного регулювання (в першу чергу, грошей) призводить до того, що різні досягнення лишаються поза увагою міжнародної спільноти. Якщо раніше Україна просувала на міжнародні ринки високоякісну кінцеву наукову продукцію, то сьогодні вона «експортує» самих вчених. Протягом лише 1995-2004 рр. науковий потенціал країни зменшився на 5600 науковців вищої кваліфікації. З України від'їжджають, в першу чергу, спеціалісти, які проводять фундаментальні і перспективні прикладні дослідження. Це висококваліфіковані фахівці старшого покоління з великим досвідом, які створили власні наукові школи, а також перспективні молоді вчені. Тим самим під загрозу ставиться зв'язок поколінь і майбутнє вітчизняних наукових шкіл. Також, як було зазначено в інтерв'ю з Героєм України, прямою української опери Євгенією Мирошниченко у «Дзеркалі тижня», «сотні, а той тисячі наших високопрофесійних музикантів, отримавши освіту на батьківщині, масово виїждять за кордон: удома «немає місць» [11]. Водночас, за підтримки зарубіжних спонсорів реалізуються програми підготовки українських вчених за кордоном і спільні наукові проекти. Наукові структури мають обмежений доступ до світових джерел інформації. Коштів не вистачає навіть на передплату вітчизняної наукової періодики [12].

Інтеграція культури України з європейським культурним простором багато у чому залежить від активності головного державного органу - Міністерства культури. Багато рішень цієї установи приймаються із запізненням. Наприклад, створення культурно-інформаційних центрів України за кордоном Міністерство культури лише планує в загальних пріоритетних напрямках міжнародного культурного співробітництва. Відсутність культурно-інформаційних центрів України обмежує доступ до інформації стосовно культурних можливостей країни, зменшує туристичний потік, робить державу менш помітною на міжнародній арені. Європейській культурній інтеграції сприяє також міжнародне співробітництво нарівні функціонування одиниць самоуправління: міста, області, місцевих влад.

Розвиток культури країни – це, по-перше, чергова генерація культурно-компетентних, соціально-адекватних та професійно-конкурентоспроможних громадян і, по-друге, що найголовніше, - це національний престиж, котрий важливіший будь-яких золотовалютних резервів, військово-економічної могутності та ін.

Зміна політичних, економічних і соціальних умов життя, глибокі соціально-культурні перетворення спричинили трансформацію глобальних ціннісних орієнтацій суспільства. Україна, проголосивши незалежність, розпочала цивілізований процес створення правової суверенної держави, ядром якої поряд з економікою та політикою виступає культура [13].

На практиці визначається низка проблем, які мають бути вирішені як на регіональному, так і державному рівні – для забезпечення ефективного використання культурного потенціалу регіонів. Ці проблеми виразно постають при визначенні основних загроз розвитку культури:

- Відсутність загальнодержавної політики, суспільного розуміння пріоритетності духовно-культурної сфери над економікою і політикою, що призвело до втрати інтелектуального, духовного потенціалу нації, її моральної деградації, зневіри, цинізму;
- Низький рівень професіоналізму працівників сфери, пов'язаний із відставанням навчальних програм профільних навчальних закладів від завдань практики;
- Недостатнє теоретичне переосмислення і практичне вдосконалення форм і методів фінансового забезпечення розвитку культури шляхом поєднання бюджетних і позабюджетних ресурсів, грошових коштів, отриманих внаслідок комерційної діяльності;
- Практична відсутність пошуку та впровадження на основі маркетингових досліджень нових економіко-організаційних моделей масових закладів культури, орієнтованих на найбільш повне задоволення потреб споживачів.

Однією з причин зниження інтересу з боку держави з цих питань є фактично різні соціальні умови споживання культурних благ у регіональному розрізі. Під час трансформаційних процесів у країні з'являються не тільки нові відносини між суб'єктами і закладами, а новий зміст, нові пріоритети. У нових умовах розвитку культури відбуваються значні зміни в системі цінностей, норм і принципів культурного життя. Сьогодні перспективи функціонування сфери культури пов'язуються з тим, наскільки вдало вона зможе включитися до економічних, політичних, національних реалій, увійти до міжнародного товариства тощо.

Останнім часом викликає підвищений інтерес серед науковців та практиків найрізноманітнішого профілю культурно-природна спадщина. Зумовлено це, насамперед, зростанням важливості гуманітарної складової суспільного життя, посиленням міжнародного співробітництва в гуманітарній сфері. До спадщини останнім часом прийнято відносити всю сукупність пам'яток та визначних об'єктів історії, культури та природи, включаючи й «живу» традиційну культуру народів. Культурною та природною спадщиною загалом прийнято визначати систему матеріальних та духовних цінностей, створених і збережених попередніми поколіннями, що представляє виключну важливість для збереження культурного та природного генофонду Землі і її подальшого розвитку [14].

Учасники Європейського форуму культурної спадщини, організованого європейською Федерацією культурної спадщини «Europe Nostra» у співпраці з Європейським комітетом із соціальних та економічних справ у Брюсселі дійшли висновку, що особливу увагу варто звернути на культурну спадщину регіонів, оскільки культурна спадщина є значним ресурсом у реалізації двох пріоритетів Європейського Союзу – забезпечення економічного зростання та сталого розвитку.

«Культура 2000» - це програма Європейського комітету, який підтримує однорічні проекти співпраці, спрямовані на створення та зміну спільної європейської культурної мережі. Метою цієї програми є узгодженість політики міжкультурного співробітництва з іншими напрямками політики ЄС, сприяння транснаціональному міжкультурному обміну, формування спільного культурного простору Європи, загальноєвропейської культурної спадщини, збереження культурного розмаїття в Європі, розвиток інноваційних форм культурного вираження. Для реалізації концепції європейського громадянства передбачається визнання культури як чинника європейськості в доктринах зовнішньої і внутрішньої політики європейських країн та в процесах подальшої інтеграції Європи.

Соціокультурний вимір Рамкової програми «Культура 2000» виявився у прозорості доступу європейської спільноти до політичних рішень регіональної та місцевої влади у сфері міжкультурного співробітництва, у підтримці культурних потреб молоді та соціально незахищених верств населення, у поєднанні культурної політики з політикою зайнятості, політикою експорту культурної продукції тощо [15].

Політика культурної дипломатії має втілення у теорії і практиці України, з огляду на пріоритети зовнішньої політики та полікультурність внутрішньої спільноти. Політика міжкультурного співробітництва, залежно від доктрини зовнішньої та внутрішньої політики, відображає геополітичні пріоритети держави.

Політика міжкультурного співробітництва України на глобальному та регіональному рівнях в рамках міжурядових організацій свідчить про трансформацію політичних інститутів і політичної культури держави і суспільства, відповідає викликам сучасної доби та інтеграційним процесам у Європі. Реалізація культурної політики міжкультурного співробітництва України має сформувані системні принципи, що відповідають світовим і європейським засадам сучасної культурної політики, враховуючи особливості української ситуації, зважаючи на те, що культурна політика формує імідж України у світі і є однією з ключових форм присутності країни у світовій спільноті.

Процеси глобалізації породжують питання щодо можливих загроз для розвитку культурної різноманітності України, зокрема, загрози уніфікації культурних цінностей, або відчуження і маргіналізації самотніх культур від цивілізаційного прогресу, оскільки культура є найбільш чутливою сферою, яка потребує плюралізму з метою взаємного збагачення національних культур і світової (європейської) культурної спадщини. Такі перспективи зменшують окремі етнокультурні спільноти України до культурного відчуження від світових процесів, тому серед принципів здійснення внутрішньої і зовнішньої політики держави необхідним є принцип діалогу самотніх культур, вільний обмін культурними здобутками, тобто прагматична політика міжкультурного співробітництва [16].

В Україні є розуміння того, що необхідно виконати дві умови як політичні установки, які сприятимуть пом'якшенню наслідків культурної глобалізації, сприяти утвердженню політики діалогу культур і цивілізацій, гарантувати розвиток полікультурності українського суспільства як складову культурної дипломатії. Політика міжкультурного співробітництва на зовнішньому і внутрішньому напрямі діяльності держави має стати засобом побудови культурної демократії, тобто засобом подолання нерівності між спільнотами, що мають ресурси для подальшого збереження і розвитку своїх мов і культур, і спільнотами, обмеженими у своїх культурних правах. Такий підхід до збереження культурного різноманіття є важливим для права генерувати «символи майбутнього», пропагувати культуру толерантності, і нарешті для того, щоб пізнати безмежні можливості, які надають нові форми комунікації і вираження. Культурна самотність має важливе значення для збереження культурної різноманітності України, яка пізнає нові обрії суверенності. Саме діалог між такими самотностями є основою для досягнення консенсусу між різними культурами в Україні, а не інструментом зіткнення національних самотніх культур, тобто пріоритетом є формування політики міжкультурного взаєморозуміння.

Політика міжкультурного співробітництва Європейського Союзу почала формуватися з 1951 року в контексті внутрішньої політики європейських співтовариств та загальної інтеграційної ідеї регіональної організації, яка полягає у збереженні та розвитку культурної ідентичності та самотності європейських держав-членів ЄС. Проблеми міжкультурного співробітництва входять до компетенції Європейської Ради ЄС, відповідальної за ключові питання політики інтеграції ЄС, Генерального Директорату з питань освіти і культури Європейської комісії ЄС, яка виконує представницьку роль щодо захисту інтересів держав-членів на основі права законодавчої ініціативи та Європейського парламенту, який має законодавчі, бюджетні та контролюючі функції.

Схвалення державами-членами ЄС Маастрихтського договору продемонструвало новий рівень політики міжкультурного співробітництва у процесі європейської інтеграції,

поглиблення ідеології європейської ідентичності та самобутності, об'єднання в рамках європейського культурного середовища полікультурного (європейські етноси, національні меншини, мігранти) європейського співтовариства [17].

Ст. 151 Маастрихтського договору визначає правову основу діяльності ЄС у сфері культури, яка включає такі питання, як сприяння розквіту культур держав-членів, повага до їх національного та регіонального розмаїття, збереження їх спільної спадщини, розповсюдження знань та розуміння культурної історії європейських народів, підтримка сучасного культурного розвитку на основі новітніх інформаційно-комунікаційних технологій, поглиблення співробітництва між державами-членами і третіми країнами, а також з міжнародними організаціями-суб'єктами міжнародних відносин.

Основними напрямками подальшого розвитку сфери культури в контексті інтеграційних процесів у європейський простір мають стати:

- необхідність створення якісно нової системи нормативного регулювання сфери культури, яка забезпечить необхідні гарантії її ефективного функціонування;
- необхідність приділення більшої уваги питанням культурного розвитку молоді і, зокрема, питанням формування світогляду, моральної свідомості;
- прискорення інтеграції української культури зі світовою, для чого необхідно розвивати міжнародні культурні зв'язки, створювати для цього відповідні служби.

Передумовою належного розвитку країни з ринковою економікою є динамічна рівновага між розвитком сфери послуг (включаючи культурні послуги) і ростом економіки. Для забезпечення цієї динамічної рівноваги забезпечується пропорційність між видатками на розвиток культури і темпами росту національного доходу. В Україні, на жаль, у деяких випадках при визначенні напрямів інвестицій з урахуванням їх ефективності доводиться вибирати між капіталовкладенням в соціально-культурну та матеріальну сфери [18].

Зовнішня культурна політика є невід'ємною складовою державної політики України на міжнародній арені. Традиційно культурне співробітництво України будується на двосторонніх зв'язках з різними державами світу. Однак обсяги і форми культурних зв'язків з різними країнами навіть в межах європейського простору є нерівнозначними, оскільки на них впливають такі чинники, як стан договірно-правової бази, матеріально-фінансові можливості та предметна зацікавленість учасників культурних обмінів. Тому перед Україною постає завдання розробити структурований підхід до культурного співробітництва між Україною та розширеним Євросоюзом, розвивати міжкультурний діалог і сприяти розширенню культурних, мистецьких, освітніх та наукових обмінів, підвищення доступності культури для населення, популяризації спільної європейської культурної спадщини. Іншим важливим завданням є зміцнення та посилення європейської ідентичності на основі спільних цінностей, включаючи свободу самовираження, демократичне функціонування ЗМІК, дотримання загальних прав людини, у тому числі прав етнокультурних меншин, сприяння культурному та мовному розмаїттю як основи громадянського суспільства в Європі без розподільних кордонів. Для реалізації цих завдань слід розробити та впровадити відповідними державними установами (Міністерством культури та туризму України, Міністерством закордонних справ України, Комітетом Верховної Ради України з питань культури і духовності) низку заходів, зокрема, розробити, план реалізації відповідних «культурних дорожніх карт», сформувати робочі групи з таких напрямків діяльності: збереження культурної спадщини, сучасне мистецтво, кінематографія, книговидавництво і бібліотечна справа; архіви тощо, організувати спеціалізовані наукові заходи (конференції, круглі столи) із залученням науковців, відомих діячів культури і мистецтва, фахівців

із різних аспектів культурного співробітництва, представників відповідних відомчих структур України та європейських органів державної влади, ініціювати відповідні соціально-культурні проекти із залученням позабюджетних джерел фінансування [19].

Отже, зміцнення культурних зв'язків має стати потужним чинником протидії спрабам встановити нові розподільчі кордони в Європі, сформувати панорамне сприйняття України як держави, в якій поважають історичні традиції вітчизняної культури і водночас розвивається динамічне культурне життя в умовах різноманіття та свободи творчості, культурного і мовного плюралізму. Важливим результатом такої міжкультурної взаємодії може стати також формування в українському суспільстві позитивного і об'єктивного сприйняття об'єднаної Європи.

Культура являється генератором багатьох економічних та суспільно-інтеграційних процесів. Розв'язання проблем сучасного світу, таких як глобалізація, інформаційне суспільство, створення нових робочих міст. Перед якими стоїть також Європа, багато у чому залежатиме від спільної європейської культури. Саме тому участь України у процесі культурного співробітництва в Європі надзвичайно важлива.

4. Інформаційна складова гуманітарних інтеграційних процесів в Європі.

Рушійним фактором інтеграції України в європейський гуманітарний простір є участі у процесах пов'язаних з прискореною інформатизацією, революцією в галузі комунікацій, електронної економіки, інших високих технологій. Як невід'ємна частина Європи Україна орієнтується на існуючу модель соціально – економічного розвитку європейських країн і розглядає євроінтеграційний курс як реалізацію цієї моделі в Україні. Зусилля зосереджуються на суттєвому поглибленні та розширенні практичного співробітництва України з ЄС за всіма напрямками для забезпечення сприятливих умов у контексті розширення ЄС та формування європейського інформаційного суспільства. Правовою основою відносин між Україною та ЄС є Угода про партнерство та співробітництво (УПС) від 16 червня 1994 р. (набула чинності 1 березня 1998 р.). УПС передбачає співробітництво з політичних, торговельних, економічних, гуманітарних питань побудови інформаційного суспільства [20].

11 червня 1998 р. Президент України затвердив Стратегію інтеграції України до Європейського Союзу, а 14 вересня 2000 р. Програму інтеграції України до ЄС, яка є головним інструментом підготовки нашої держави до інтеграції в ЄС. Вона реалізується на основі щорічних планів дій. Заява Президента України щодо вступу нашої країни до Європейського Союзу означає для України і прийняття Стратегії ЄС, яка у 2001 році у Лісабоні визначила пріоритетом для ЄС створення до 2010 конкурентоздатної економіки, заснованої на знаннях. Серед завдань цієї ж Стратегії є розвиток інформаційного суспільства - сучасної моделі постіндустріального розвитку, на яке у бюджеті ЄС окремим рядком передбачається більш ніж 5 млрд. € (щорічно ця сума збільшується на 18%).

У ході Ялтинського саміту Україна - ЄС (7 жовтня 2003 року) Євросоюз фактично визнав готовність сторін розвивати подальші відносини Україна - ЄС, враховуючи євроінтеграційні прагнення нашої держави, що було зафіксовано у Спільній заяві за результатами саміту. Під час саміту було підписано Угоду про відновлення Угоди між Україною та ЄС про наукове та технологічне співробітництво та ухвалено Спільну заяву щодо співпраці у сфері супутникової навігації «ГАЛІЛЕО». Важливим підсумком саміту стало також переведення у практичну площину обговорення концепції «Ширша Європа – сусідство» як механізму, покликаного надати нову якість відносинам між Україною та Європейським Союзом, сприятиме залученню України до внутрішнього ринку ЄС та участі європейських програмах побудови глобального інформаційного суспільства.

Реалізація програми європейської інтеграції України за напрямком «Інформаційне суспільство» передбачає запровадження досвіду європейських країн у використанні інформаційних і комунікаційних технологій в суспільно-політичній, соціально-економічній та культурній сферах і в приватному секторі. В межах науково-технічного співробітництва з ЄС Україна брала участь у програмі «INTAS» яка надає українським вченим можливість працювати у мережі провідних центрів та інтеграційних проектах розвитку у сфері науки і технологій. Вагомим здобутком стало заснування асоціації Національної науково-дослідницької мережі України [UNREN], яка забезпечує інтеграцію національних науково-освітніх мереж до загальноєвропейської науково-дослідної та освітньої мережі GEANT. Враховуючи досвід і потужність наявного в Україні науково-технічного потенціалу, є підстави сподіватися на збільшення темпів розвитку індустрії інформаційних технологій, конкурентоспроможності на ринку з тим, щоб у наступні п'ять років перетворити її на ефективну та прибуткову галузь [21].

Щодо Ради Європи, то уже у 1999 р. нею було ухвалено «Декларацію стосовно європейської політики у сфері новітніх інформаційних технологій», у якій намічені конкретні інструменти пришвидшення руху усіх 44 країн-учасниць з Україною включно до Глобального інформаційного суспільства.

Змістом співробітництва України з Радою Європи в галузі інформаційної політики на сучасному етапі можна назвати такі три елементи:

1. Реформування законодавства та імплементація нового законодавства у відповідності до стандартів Ради Європи в області прав людини, верховенства права та демократичних принципів.

2. Розбудова толерантного, демократичного суспільства, що базується на верховенстві права та правах людини, включаючи Європейські стандарти стосовно соціальних прав та прав національних меншин, тендерної рівноправності, освіти та свободи медіа шляхом навчання професійних груп таких, як судді, прокурори, журналісти та міліція, та через зміцнення нових демократичних інституцій.

3. Боротьба проти корупції та організованої злочинності, об'єднання зусиль для зміцнення ефективного функціонування верховенства права через сприяння дотриманню прав людини, кращі знання та практику серед професійних груп та інституцій в Україні. також шляхом покращення якості нормативних документів.

Упродовж 2002-2005 рр. відбувалися постійні консультації на рівні міністрів щодо впровадження європейських стандартів у Концепцію національної інформаційної політики України та чинне законодавство держави. Зміни у політичній владі вплинули на співробітництво України з Радою Європи, наслідком яких стало проведення 10 березня 2005 року в Україні 7-ї Європейської міністерської конференції з питань політики у сфері ЗМІК та нових комунікаційних послуг [22].

У першій частині Конференції, головна тема якої: «Інтеграція та різноманіття: нові межі європейської політики засобів масової інформації та комунікацій», було розглянуто різні підтеми: «Свобода висловлювань та інформації під час кризових ситуацій», «Культурне та медійне різноманіття під час глобалізації», «Права людини, правове регулювання у сфері ЗМІК та нових комунікаційних послуг в інформаційному суспільстві».

Результатом 7-ї Європейської міністерської конференції з питань політики у сфері ЗМІК стало прийняття міністрами європейських країн Політичної декларації, чотирьох проектів Резолюцій, одна з яких стосувалася ЗМІК в Україні, та Плану дій з проблем ЗМІК.

Важливим документом Ради Європи є спрямована на гармонізацію кримінального законодавства країн-учасниць «Конвенція щодо кіберзлочинності» від листопада 2001 р. 3

метою покращання доступу країн-учасниць до кіберінформації й кіберпослуг Рада Європи рекомендувала національним урядам до реалізації низку заходів, спрямованих на інтенсифікацію інформаційного обміну, посилення Інтернет грамотності громадян та їх виховання в дусі культурної толерантності, інформаційної відкритості органів державної влади, доступу громадян до публічної інформації тощо. У зазначених документах йдеться також про трансфер інформаційних технологій з планетарної Півночі на Південь. 7 вересня 2005 р. Верховна Рада України ратифікувала, а 25 вересня 2005 р. Президент України підписав закон про ратифікацію Конвенції про кіберзлочинність.

Конвенцію прийнято у зв'язку із занепокоєнням країн тим, що комп'ютерні мережі та електронна інформація можуть бути використані при кримінальних правопорушеннях. А докази, пов'язані з такими правопорушеннями, можуть зберігатися та передаватися по цих мережах. Крім комп'ютерного хакерства та вірусів, положення Конвенції регламентують (віртуальну) дитячу порнографію і здійснене за посередництва комп'ютерів шахрайство. Правоохоронні органи країн, які ратифікують Конвенцію, отримають нові повноваження щодо заволодіння даними, перехоплення комунікацій і запитів про трансграничну співпрацю [23].

З метою організації протидії «комп'ютерному тероризму», в тому числі поширенню через глобальні та національні мережі зв'язку ідеології тероризму, пропаганди насильства, війни і геноциду Постановою Кабінету Міністрів України від 14 грудня 2001 р. було розроблено із урахуванням рекомендацій Парламентської Асамблеї Ради Європи заходи щодо боротьби з міжнародним тероризмом. Зокрема, це підготовка проектів Законів України «Про моніторинг телекомунікацій», «Про захист інформації в мережах передачі даних», «Про регулювання українського сегменту мережі Інтернет». Актуальність проблем комп'ютерного тероризму для України подвійна: з одного боку, держава фінансово неспроможна переобладнати свої критичні об'єкти і управління атомними електростанціями, підприємствами хімічної промисловості тощо, з метою їх недосяжності для інтелектуальних диверсантів. З іншого боку, інформаційна структура, яка формується нині, повинна мати надійний захист від несанкціонованих втручань.

Щодо Єврокомісії, то в її межах діє відповідний підрозділ, який не лише відстежує хід реалізації програм і планів, що стосуються побудови інформаційного суспільства в межах ЄС та країн, що є потенційними кандидатами для вступу до ЄС (зокрема, Плану дій «Електронна Європа»), але й напрацьовує «глобальний контекст», спрямований на подолання «інформаційного провалля», й «цифрової нерівності», що утворилося між найрозвиненішими країнами світу й тими, що пізніше розпочали свій рух до інформатизації.

Світовий досвід свідчить про різноманітні шляхи вирішення проблем інформатизації. Більшість країн світу пріоритетним напрямком державної політики визначили побудову інформаційного суспільства та розробили національні концепції та програми інформатизації. У свою чергу, це підтвердив Всесвітній саміт з інформаційного суспільства під егідою ООН, який відбувся в два етапи, перший - в грудні 2003 р. в Женеві, а другий - в листопаді 2005 р. в Тунісі. В роботі саміту брали участь делегації з 170 країн, голови держав з 50 країн та представники міжнародних організацій. Напередодні цього саміту Міжнародний союз електрозв'язку (International Telecommunication Union) оприлюднив показники інформаційного розвитку країн світу (у долях від одиниці). Україна із показником 0,43 потрапила до списку країн із середнім рівнем доступу до інформаційних ресурсів, який відкриває Білорусь (0,49) й замикає Вірменія (0,30) [24].

В центрі уваги Всесвітнього саміту були глобальні проблеми інформаційного суспільства, зокрема викорінення «цифрового розриву» та «інформаційної нерівності». Це

була перша зустріч на вищому рівні, на якій вирішувалися питання, пов'язані з глобальними процесами інформатизації.

На саміті були прийняті Декларація принципів «Побудова інформаційного суспільства глобальне завдання в новому тисячолітті» та План дій. Ці документи консолідували загальне бачення та розуміння інформаційного суспільства, його мети та завдань. В них йшлося про відповідальність і роль держави, бізнесу та громадянського суспільства у цих процесах, а також про те, що недостатньо виголосити наміри, і навіть недостатньо надати матеріальні можливості для використання сучасних інформаційних і комунікаційних технологій, необхідно створити атмосферу сприяння використанню цих технологій, залучити людей до них, заохотити їх це робити.

Декларація принципів як головне завдання затвердила подолання «цифрової нерівності» та використання потенціалу сучасних інформаційно-комунікаційних технологій в цілях розвитку. Держави-учасниці саміту з метою скорочення «цифрового розриву», забезпечення широкого доступу населення всіх країн до інформаційно-комунікаційних технологій висунули пропозицію щодо управління мережею Інтернет на міжнародному рівні на багатосторонній, прозорій та демократичній основі.

Принципи і механізми, які було узгоджено на саміті, відкривають нову сторінку в процесі інтернаціоналізації регулювання Інтернету. В найближчі роки планується забезпечити національні інтереси та права різних держав в управлінні власними Інтернет-ресурсами, що буде сприяти розвитку Глобального інформаційного суспільства.

Україна на саміті представила «Національну стратегію розвитку інформаційного суспільства України», розроблену з урахуванням інтересів держави, громадського сектору, бізнесу та наукових кіл України. Стратегія виходить з глобального характеру розвитку інформаційних процесів та наявних реалій України, орієнтує на зміну поглядів на соціально-економічний розвиток суспільства та створення умов для забезпечення лідерства України щодо розвитку інформаційного суспільства у регіоні Східної Європи та Центральної Азії.

Україна має увійти до світового інформаційного співтовариства, як держава, що в змозі відстоювати своє я в інфраструктурі та індустрії інформаційних потоків, які невинно зростають. Перспективи інтеграції до глобальної інформаційної інфраструктури значною мірою залежать від ставлення суспільства до специфічного інформаційного ресурсу. Саме така залежність зумовлює дисбаланс, нерівномірність соціально-економічного розвитку країн світу та створює в геополітичному плані напругу та протистояння.

Усвідомлення вирішальної ролі інформаційного ресурсу державами, що прагнуть інтегруватися у світове інформаційне співтовариство у найближчому майбутньому, стає важливою передумовою здійснення інтеграційних процесів. Становлення інформаційного суспільства супроводжується потужним соціальним замовленням на ринку інформаційних послуг. Створюються всі умови для придбання засобів інформатизації та користування послугами по доступним цінам. Кінцевою метою такої політики повинен стати такий же попит на засоби інформатизації, який існує на телефонний зв'язок. Нове інформаційне середовище стає природним середовищем для людей.

Європейська інтеграція, співробітництво з європейськими міжнародними організаціями сприяють розробленню стратегії і програми інформаційного суспільства для України, створенню сучасних інформаційних магістралей, розвитку ринку електронної комерції та інформаційних послуг і усвідомленій участі суспільства в політичних процесах XXI століття.

Висновки

З часів набуття Україною державної незалежності перед нею настало грандіозне завдання чіткого визначення своєї зовнішньополітичної стратегії. Сьогодні це визначення набрало конкретного змісту у декларуванні європейського вибору, тобто усвідомленням європейської інтеграції як фактора сприяння державній незалежності, політичній стабільності, інтелектуальному прогресу. Отже, проголошуючи певну орієнтацію своєї зовнішньої політики, держава тим самим чітко визначається в тенденціях розвитку своєї внутрішньої політики [25; 26; 27]. Тому вирішення проблеми геополітичної, гуманітарної орієнтації Україна вимагає вироблення українсько-центричної світоглядної моделі, яка не лише не суперечить євроцентристському баченню світу, але й в цілому (зберігаючи при цьому свою національну особливість) збігається з нею.

На жаль, не всі і всюди усвідомлюють, що наповнення реальним змістом ідейно-теоретичних конструкцій європейського дому стає можливим не тільки шляхом законодавчого оформленого втілення ринкових реформ, але й шляхом такої соціалізації індивіда, яка сприятиме здійсненню цих реформ на практиці. Тобто, процес державотворення стає успішним лише тоді, коли є соціально сприятливий громадянин, спроможний виконувати потрібну для суспільства роботу. Звідси виникає необхідність у дієвій системі освіти, ефективному культурному та інформаційному забезпеченню.

Отже, модернізація українського суспільства за європейським зразком – це не лише ринкові реформи, це і реформування таких важливих соціальних галузей як освіта і культура, інформаційна складова, адаптація законодавства України, зокрема, і в гуманітарній сфері, зі сучасною європейською системою права, яка забезпечить розвиток політичної, економічної, інтелектуальної та культурної активності громадян України, а також створить сьогодні необхідні передумови для отримання Україною статусу асоційованого члена ЄС.

Підводячи підсумок вищевикладеного, можна зробити такі висновки. Таким чином, курс на європейську інтеграцію України залишається одним із пріоритетних напрямів зовнішньої політики України, не дивлячись на певні структурні зміни, що відбулись в українському суспільстві після виборів 2010 р. Цей курс ще раз задекларовано і закріплено на законодавчій базі [28]. Реалізація цього курсу потребує докорінних соціально-економічних перетворень, кінцевим результатом яких має бути побудова реального демократичного суспільства в Україні, яке базується на європейських політичних цінностях та традиціях. В цьому сенсі гуманітарна сфера є не менш важливою, ніж чиста економіка. Адаптація українського освітянського та інформаційного просторів до європейських стандартів а також української культурної спадщини із збереженням її унікальної ідентичності є складним, але водночас виконуваним завданням, вирішення якого приведе Україну в майбутньому до повноцінної європейської інтеграції.

Посилання

1. Конвенція з визнання кваліфікацій, що відносяться до вищої освіти в європейському регіоні. Лісабон, Португалія, 11 квітня 1997 р.
2. A Framework for Qualifications of the European Higher Education Area. Bologna Working Group on Qualifications Frameworks. Published by: Ministry of Science, Technology and Innovation, Bredgade 43, DK-1260 Copenhagen K, 2007.
3. Доповідь А.Раухваргерса, Президента міжурядового комітету Лісабонської конвенції про визнання на офіційному Болонському семінарі «Удосконалення системи взаємного визнання кваліфікацій в Європейському просторі вищої освіти» (Рига, Латвія,

- грудень, 2004 р.) Improving the recognition of qualification and study credit points – background report presented at the Bologna seminar of recognition, Riga, Latvia, 2004 // Internet: http://www.aic.lv.rigaseminar/documents/Background/_AR_fin.pdf.
4. Bologna Seminar Council of Europe Higher Education Forum on Qualifications Frameworks. Directorate General IV: Education, Culture and Heritage, Youth and Sport. Council of Europe Headquarters, Strasbourg, 11 – 12 October, 2007.
 5. Зона європейського вищого образования. Совместная декларация европейских министерств образования (г. Болонья, Италия, 19.06.1999г.). Болонский процесс и его значение для России. Ред. Пурсиайнен К., Медведев С.А., М.2005.
 6. Закон України «Про Вищу освіту» <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2984-14>
 7. Ключевые компетенции для обучения в течение всей жизни. Рекомендации Парламента и Совета Европы от 18 декабря 2006 г. «О ключевых компетенциях обучения в течение жизни» (2006/962/ЕС).
 8. Програма ЄС «Erasmus» - http://ec.europa.eu/education/programmes/llp/erasmus/index_en.html
 9. Програма ЄС «Tempus» - http://ec.europa.eu/education/programmes/tempus/index_en.html
 10. International Research Staff Exchange Scheme» http://cordis.europa.eu/fp7/mariecurieactions/irses_en.html
 11. Дзеркало тижня. - №39, - 18-24 жовтня, 2008. – С. 1.
 12. Лещенко Л. Международное культурное сотрудничество как составная часть европейской интеграции. //Актуальні проблеми МВ. – Вип. 62 (Частина I), 2006. – С. 80
 13. Романенко Ю.В. Перспективи культурного співробітництва між Україною та ЄС. //Актуальні проблеми міжнародних відносин. – Вип. 63 (Частина II), 2006. – С. 229
 14. Камінський Є.Є. Вплив нової геополітики глобальних держав на міжкультурне співробітництво // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – Вип.75.- Ч.2. – К., 2008. – С. 8-14.
 15. Ковальчук Т.І. Культурна політика Європейського Союзу як одна із детермінант європейської інтеграції // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів і молодих науковців, м. Луцьк, 15-16 травня 2008 р. – Луцьк, 2008. – С. 227-231.
 16. Кривонос Р.А. Гуманітарні аспекти світової політики як предметне поле наукового дослідження. // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – Вип.75.- Ч.2. – К., 2008. – С. 78-91.
 17. Кучмії О.П. Європейська політика міжкультурного співробітництва// Європейські комунікації: політичні, економічні, правові, дипломатичні, суспільні та культурні аспекти. – К., 2006. – С. 341-359.
 18. Франсуа Матарассо, Чарльз Лендрі. Як утримати рівновагу? Двадцять одна стратегічна дилема культурної політики / Культурна політика в Європі: вибір стратегії й орієнтири. Збірка матеріалів. Укладачі: Є.І. Кузьмін, В.Р.Фірсов. – М.: «Видавництво Ліберія», 2002. – С. 240.
 19. Гуцал С.А. Стратегічні завдання іміджевої політики України в державах ЄС. // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – Вип.75.- Ч.2. – К., 2008. – С. 263 – 269.
 20. Миронова О.І. Інтеграція України у світовий інформаційний простір. // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів і молодих науковців, м. Луцьк, 15-16 травня 2008 р. – Луцьк, 2008. – С. 584.

21. Савлук Г.І. Україна в міжнародній системі передачі даних. // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів і молодих науковців, м. Луцьк, 15-16 травня 2008 р. – Луцьк, 2008. – С. 596.
22. Заблоцька Л.Г., Федорова А.Л., Шинкаренко Т.І. Політико-правові аспекти діяльності Ради Європи: навч. посібник. - К.: Фенікс, 2007. – С. 224.
23. Коваленко Л.А. Охорона даних: нормативна база і досвід ЄС. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів і молодих науковців, м. Луцьк, 15-16 травня 2008 р. – Луцьк, 2008. – С. 601.
24. Шинкаренко Т.І. Роль Ради Європи і Європейського Союзу в активізації міжкультурного діалогу. // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – Вип.75.- Ч.2. – К., 2008. – С. 137 – 141.
25. Матеріали круглого столу «Формування українського гуманітарного простору – шлях до національної консолідації». – Національний інститут стратегічних досліджень. 16.11.2006 р. <http://www.niss.gov.ua/Table/161106/htm>.
26. Матеріали круглого столу «Проблеми та перспективи входження України в європейський інтелектуальний простір». Національний інститут стратегічних досліджень. 19.06.2008 р. <http://www.niss.gov.ua/Table/Zd190608/index.htm>.
27. Матеріали круглого столу «Нова гуманітарна політика України». Національний інститут стратегічних досліджень. 28.05.2010. - <http://www.niss.gov.ua/Table28052010/index.htm>.
28. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної цільової програми інформування громадськості з питань європейської інтеграції України на 2008-2011 рр. від 2.07.2008 №594.